DOKUMENTY

Z Archiwum Instytutu Zachodniego

Nr 35/2022 26'08'22

Materiały pamiątkowe z Kongresu Polaków w Berlinie

Autorka: Małgorzata Bukiel

W obliczu zaostrzających się działań antypolskich w Niemczech końca lat 30. XX w., władze Związku Polaków w Niemczech (ZPwN) postanowiły zamanifestować swoje znaczenie i liczebność zwołując I Kongres Polaków w Niemczech. W spotkaniu, które odbyło się 6 marca 1938 r. w reprezentacyjnym gmachu *Theater des Volkes* w Berlinie, wzięło udział ok. 5 tys. Polaków z całych Niemiec.

ZPwN powstał 27 sierpnia 1922 r. i stał się organizacją naczelną skupiającą istniejące już wcześniej organizacje regionalne, zrzeszające obywateli Niemiec narodowości polskiej. I Kongres był największym zjazdem, jaki odbył się pod auspicjami ZPwN, a jego uczestnicy wspominali oszałamiające wręcz wrażenie, jakie robił widok olbrzymiej rzeszy Polaków zgromadzonych w tym samym czasie w jednym miejscu. Część przybyłych delegatów nie zmieściła się w sali *Theater des Volkes*. Wobec atmosfery panującej wówczas w Niemczech uzasadnione wydawały się obawy organizatorów związane z niezakłóconym przebiegiem spotkania. Kongres jednak przebiegł bez większych przeszkód, a jego najtrwalszym osiągnięciem stały się uchwalone na zakończenie „Prawdy Polaków", stanowiące swoisty dekalog Polaków w Niemczech.

Fot. 1. Prawdy Polaków

Pretekstem do zwołania Kongresu była 15. rocznica powstania ZPwN. Sam proces przygotowania tak dużego przedsięwzięcia przebiegł niezwykle szybko i sprawnie. Pierwsze decyzje o zwołaniu Kongresu zapadły w grudniu 1937 r. W styczniu i lutym przeprowadzono przygotowania we wszystkich dzielnicach ZPwN, a nad całością prac związanych z organizacją czuwało powołane w styczniu Biuro Kongresowe, który tworzyli działacze ZPwN i działającej w ramach Związku Centrali Prasowej.

Fot. 2. Centrala Prasowa 1937 r. Na zdjęciu widoczni: Marian Kamil Dziewanowski, Edmund Kaczmarek, Ludomir Kapczyński, Edward Kmiecik, Edmund Osmańczyk, Wilhelm Poloczek

Głównym celem organizatorów Kongresu było zamanifestowanie obecności i liczebności ZPwN. W obliczu zagrożenia likwidacją Związku przez władze niemieckie, planowano jak najszerzej nagłośnić sytuację Polaków w Niemczech oraz działalność samego Związku, licząc na to, że wpływ na opinię publiczną powstrzyma zakusy rządzących. W związku z tym Centrala Prasowa przygotowała szereg materiałów, poczynając od plakietek i kart uczestnictwa przez informacje prasowe czy okolicznościowe wydawnictwa. Teczki z materiałami kongresowymi zostały przekazane uczestniczącym w spotkaniu dziennikarzom już na dworcu w Berlinie. Znajdowały się w nich egzemplarze okazowe polskich dzienników, broszury wy-

dane z okazji Kongresu: „Polactwo walczące", „Polskie Gimnazjum w Kwidzynie" oraz „Obrazki z życia Spółdzielni Polskich w Niemczech", a także nuty i teksty związkowych pieśni oraz kongresowe materiały promocyjne – pocztówki, znaczki, chorągiewki i dodatki ilustrowane. Po zakończeniu Kongresu dziennikarze dodatkowo otrzymali Biuletyn Biura Kongresowego z tekstami przemówień, a wieczorem Biuro udostępniało chętnym zdjęcia z wydarzenia.

W archiwum Instytutu Zachodniego znajdują się materiały Przemysława Warmińskiego (sygn. IZ Dok. V-442), który uczestniczył w Kongresie jako „przyjaciel Centrali Prasowej". Przemysław Warmiński nie był członkiem ZPwN, ale jego sympatykiem. Po zakończeniu kariery sportowej (sukcesy osiągał w tenisie ziemnym) został dziennikarzem i w latach 1937-1938 był berlińskim korespondentem polskiej prasy. Wśród materiałów przechowywanych w archiwum Instytutu Zachodniego znajduje się księga w płóciennej oprawie, poświęcona Kongresowi, z wytłoczonymi na grzbiecie literami CP, co pozwala zakładać, że jest to materiał wewnętrzny Centrali Prasowej.

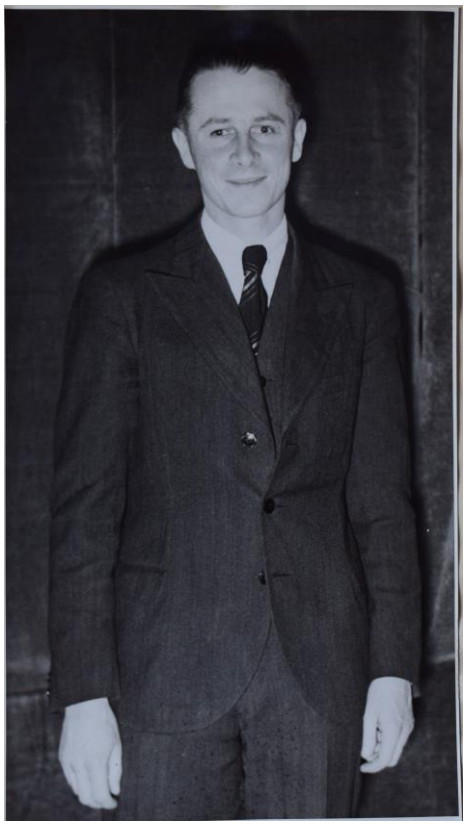

Fot.3 i 4. Materiały Przemysława Warmińskiego oraz jego zdjęcie

Do oprawy księgi przytwierdzony jest metalowy znaczek – plakietka kongresowa, wybity specjalnie na Kongres i rozdawany jego uczestnikom. Plakietka wykonana została według projektu Ludomira Kapczyńskiego i przedstawia Polaka trzymającego sztandar ze znakiem Rodła.

Fot. 5. Plakietka kongresowa

O tym, że materiały należały do P. Warmińskiego i o charakterze jego uczestnictwa w Kongresie, świadczy przymocowana na wewnętrznej stronie oprawy naklejka na walizkę, wydana specjalnie dla uczestników Kongresu. Naklejki te otrzymywali wszyscy biorący udział w Kongresie, co miało im ułatwiać rozpoznawanie się i nawiązywanie kontaktów miedzy sobą już w trakcie podróży.

Fot. 6. Naklejka na walizkę P. Warmińskiego

Ponieważ materiały Warmińskiego nie były przeznaczone dla dziennikarzy, ich zawartość różni się od materiałów kongresowych. Z okolicznościowych wydawnictw w poszycie znajdują się trzy numery „Polaka w Niemczech” z 1938 r., broszura „Polactwo Walczące” oraz „Przewodnik Kongresowy”.

32-stronicowy „Przewodnik Kongresowy” zawierał wszystkie najważniejsze informacje organizacyjne, takie jak program, topografia i spis niezbędnych telefonów. Co ciekawe, informacje organizacyjne zostały uzupełnione o sekcję „Jak sobie radzić w różnych wypadkach” informującą, co zrobić w sytuacjach nadzwyczajnych – pobłądzenia, zgubienia rzeczy, choroby czy też instrukcję, jak korzystać z poczty czy telefonu.

Na podstawie materiałów dołączonych do pierwotnego poszytu można założyć, że księga miała charakter pamiątkowy. Wewnątrz znajdują się fotografie współpracowników P. Warmińskiego z Centrali Prasowej, ale także ich podpisy zebrane pod zdjęciem.

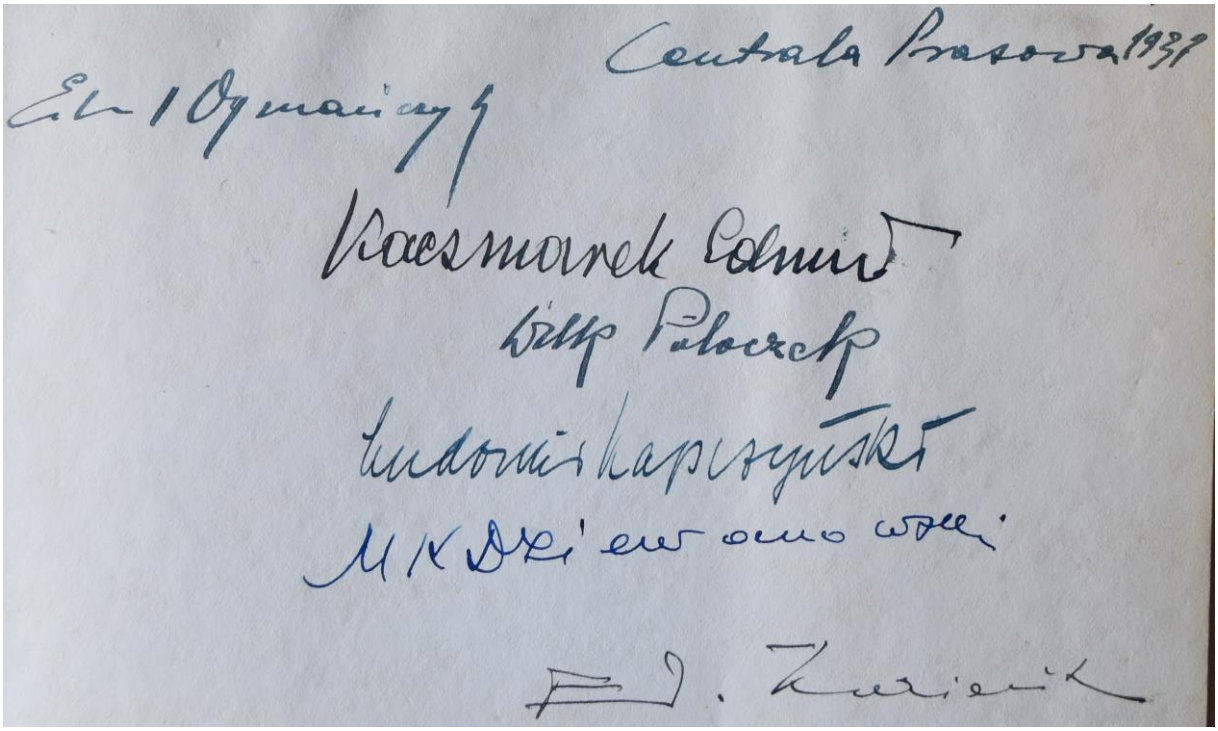

Fot. 7. Podpisy członków Centrali Prasowej

Wklejone do księgi zostały także druki ulotne – luźny afisz z przyjętymi na Kongresie „Prawdami Polaków” oraz karta uczestnictwa w Kongresie. Dzięki kartom uczestnictwa rozdanym wszystkim osobom uczestniczącym w spotkaniu i nadanym im numerom Biuro Kongresowe w każdej chwili dysponowało niezbędnymi informacjami, co pozwalało na szybkie zweryfikowanie, gdzie dana osoba jest zakwaterowana, skąd przybyła czy jest uczestnikiem czy

gościem. Karty różniły się kolorami zależnie od dzielnicy, z której przybywali uczestnicy. Wstęp na salę obrad możliwy był wyłącznie za okazaniem karty.

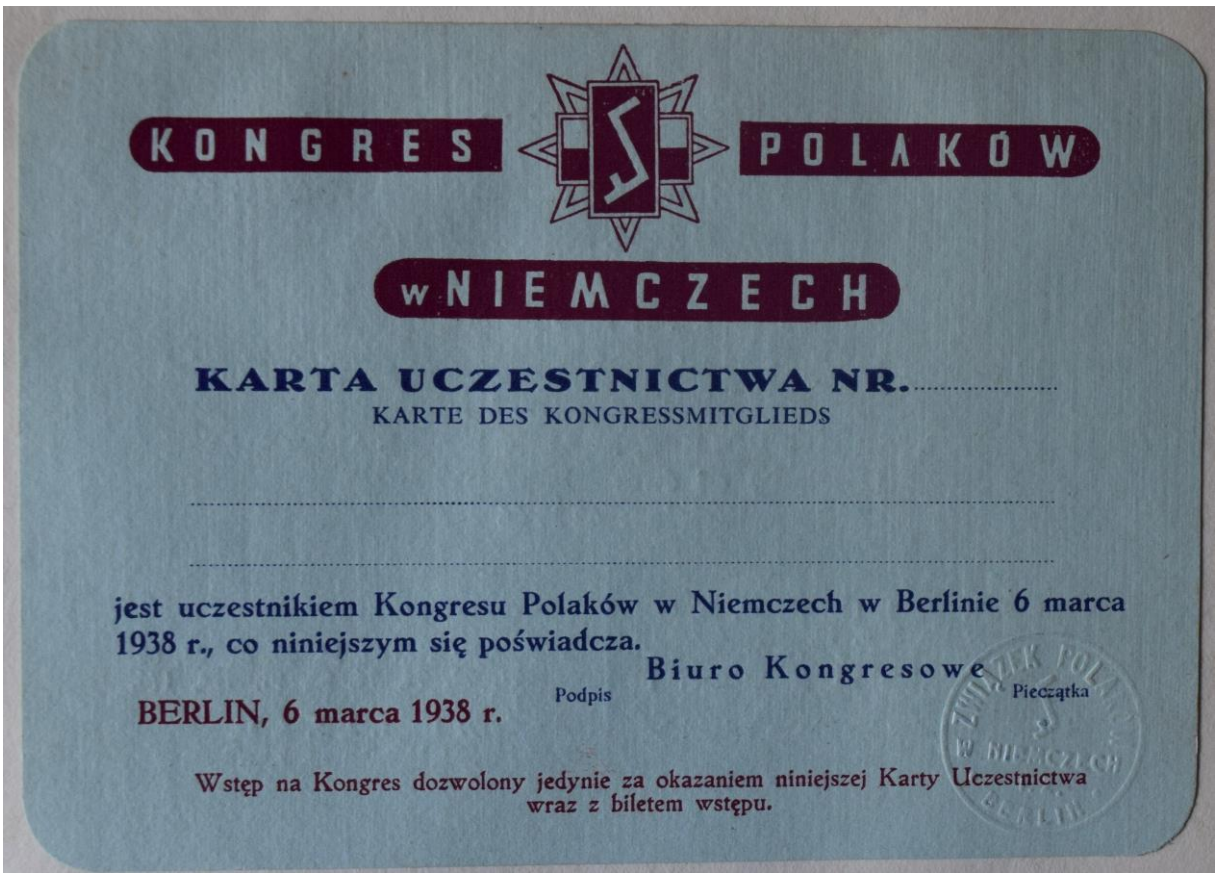
KONGRES POLAKÓW
w NIEMCZECH
KARTA UCZESTNICTWA NR. .....
KARTE DES KONGRESSMITGLIEDS
.....
.....
jest uczestnikiem Kongresu Polaków w Niemczech w Berlinie 6 marca 1938 r., co niniejszym się poświadcza.
Biuro Kongresowe
Podpis
Pieczątka
BERLIN, 6 marca 1938 r.
Wstęp na Kongres dozwolony jedynie za okazaniem niniejszej Karty Uczestnictwa wraz z biletem wstępu.

Fot. 8. Karta uczestnictwa w Kongresie

Dla organizatorów bardzo ważnym aspektem był jak najszerszy rozgłos medialny tego wydarzenia. W porozumieniu ze stacją radiową *Deutschlandsender*, działającą w Berlinie, planowano nagranie całości obrad. Przedstawiciele niemieckiej rozgłośni sabotowali jednak nagrania, pojawiając się na Kongresie z dużym opóźnieniem, a następnie ogłaszając brak nagrania z powodu problemów technicznych. Całość obrad utrwalono za pomocą sprzętu rozstawionego nielegalnie przez organizatorów, a po tygodniu wydano pięciopłytowy album z nagraniami. Przebieg Kongresu został także szczegółowo opisany w specjalnym numerze „Polaka w Niemczech", który ukazał się w kwietniu 1938 r. Na ponad 140 stronach oprócz tekstów przemówień, obszernej dokumentacji fotograficznej oraz szczegółowej kroniki działań organizacyjnych, zamieszczono w nim także korespondencję przesłaną z okazji Kongresu przez organizacje partnerskie czy współpracujące.

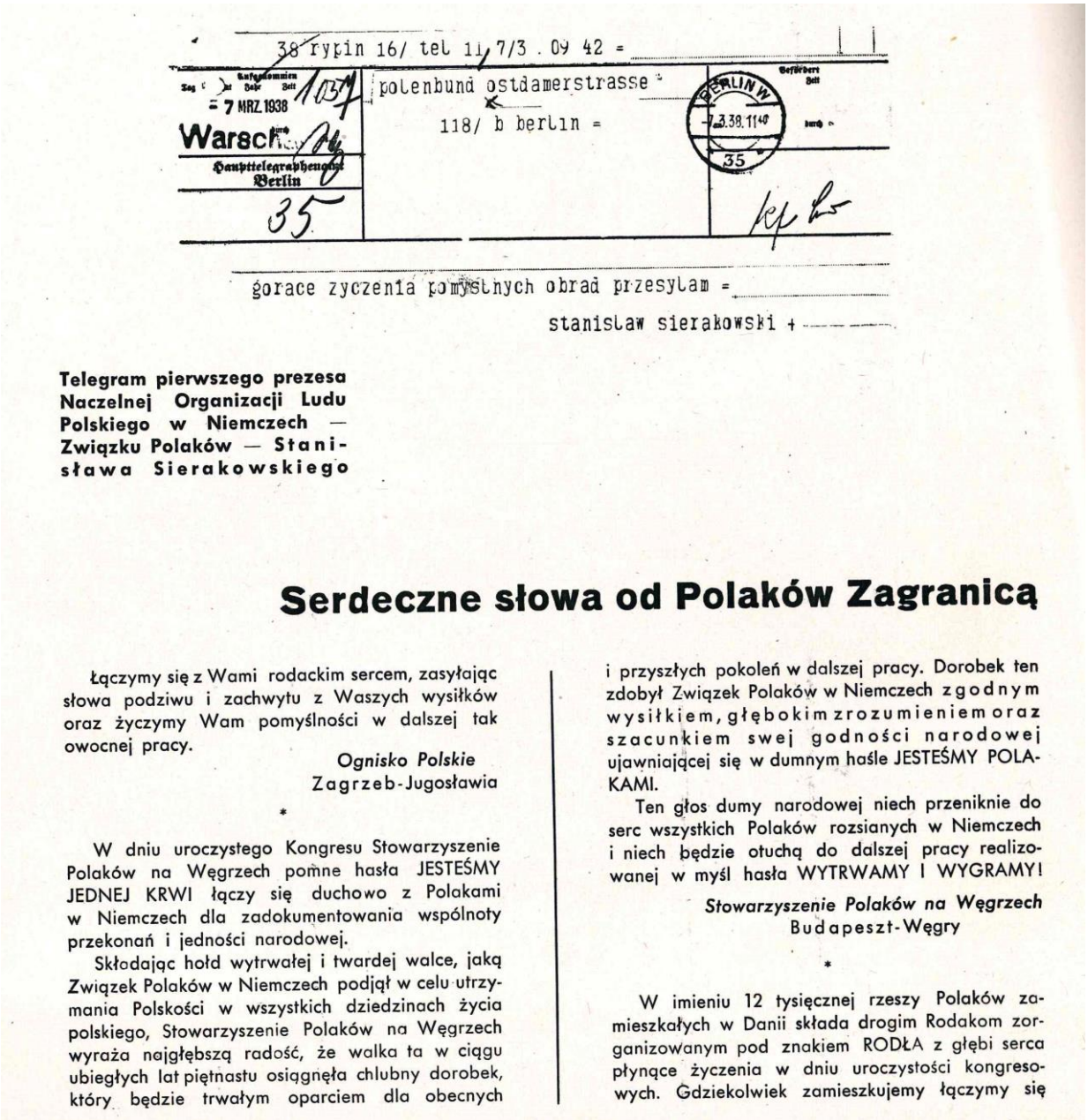

38 rypin 16/ tel 11 7/3 . 09 42 =

Aufgenommen Tag Zeit Jahr Zeit 1037 = 7 MRZ 1938 Warsch... Haupttelegraphenamt Berlin 35

polenbund ostdamerstrasse 118/ b berlin =

Befördert Zeit BERLIN W 7.3.38.11 40 35

gorace zyczenia pomyslnych obrad przesylam =

stanislaw sierakowski +

Telegram pierwszego prezesa Naczelnej Organizacji Ludu Polskiego w Niemczech — Związku Polaków — Stanisława Sierakowskiego

Serdeczne słowa od Polaków Zagranicą

Łączymy się z Wami rodackim sercem, zasyłając słowa podziwu i zachwytu z Waszych wysiłków oraz życzymy Wam pomyślności w dalszej tak owocnej pracy.

Ognisko Polskie
Zagrzeb-Jugosławia

*

W dniu uroczystego Kongresu Stowarzyszenie Polaków na Węgrzech pomne hasła JESTEŚMY JEDNEJ KRWI łączy się duchowo z Polakami w Niemczech dla zadokumentowania wspólnoty przekonań i jedności narodowej.

Składając hołd wytrwałej i twardej walce, jaką Związek Polaków w Niemczech podjął w celu utrzymania Polskości w wszystkich dziedzinach życia polskiego, Stowarzyszenie Polaków na Węgrzech wyraża najgłębszą radość, że walka ta w ciągu ubiegłych lat piętnastu osiągnęła chlubny dorobek, który będzie trwałym oparciem dla obecnych i przyszłych pokoleń w dalszej pracy. Dorobek ten zdobył Związek Polaków w Niemczech zgodnym wysiłkiem, głębokim zrozumieniem oraz szacunkiem swej godności narodowej ujawniającej się w dumnym haśle JESTEŚMY POLAKAMI.

Ten głos dumy narodowej niech przeniknie do serc wszystkich Polaków rozsianych w Niemczech i niech będzie otuchą do dalszej pracy realizowanej w myśl hasła WYTRWAMY I WYGRAMY!

Stowarzyszenie Polaków na Węgrzech
Budapeszt-Węgry

*

W imieniu 12 tysięcznej rzeszy Polaków zamieszkałych w Danii składa drogim Rodakom zorganizowanym pod znakiem RODŁA z głębi serca płynące życzenia w dniu uroczystości kongresowych. Gdziekolwiek zamieszkujemy łączymy się

Fot. 9. Fragment rubryki "Życzenia nadesłane Ludowi Polskiemu w Niemczech na pierwszy Kongres" ze specjalnego numeru "Polaka w Niemczech"

Obrady otworzyło przemówienie prezesa ZPwN ks. dr. Bolesława Domańskiego „Polskość istotą duszy Polaka”, a zamknęło przemówienie sekretarza generalnego ZPwN dr. Jana Kaczmarka „Społeczne siły Polactwa”. Po jego wystąpieniu ogłoszono „Pięć Prawd Polaków”,

które zostały przez uczestników przyjęte, a następnie rozpropagowane w prasie i radiu. W trakcie Kongresu prezesom pięciu dzielnic ZPwN przyznano Odznaki Wiary i Wytrwania, którymi później uhonorowano wszystkich członków organizacji z 15-letnim stażem.

Organizacja Kongresu Polaków w zagęszczającej się atmosferze politycznej była pewnym wyzwaniem. Manifestacja polskości w 1938 r. z jednej strony pozwoliła ZPwN zwrócić uwagę na pogarszającą się sytuację Polaków w Niemczech, z drugiej – zwykłym jego członkom pokazała znaczenie i wielkość Związku. Jednocześnie na arenie międzynarodowej zgoda na tak wielką manifestację w centrum Berlina posłużyła Niemcom za dowód liberalnej polityki wobec mniejszości. Po wybuchu II wojny światowej działacze ZPwN stali się jednym z pierwszych celów prześladowań Gestapo. 7 września 1939 r. działalność ZPwN została zawieszona, a w lutym 1940 r. Związek uległ likwidacji.

Małgorzata Bukiel – pracowniczka Instytutu Zachodniego, historyczka, zajmuje się badaniem Ziem Zachodnich i Północnych, Ziemi Lubuskiej i pograniczem polsko-niemieckim.